

WPLYNEŁO DNIA

.....11.09.2019.....
Sekretariat Studiów Doktoranckich

Kraków, 2.09.2019

dr hab. Przemysław Kisiel, prof. UEK
Katedra Socjologii
Wydział Gospodarki i Administracji Publicznej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Kierat
Społeczne światy i ich legitymizacje. Symbolika w dziełach Dantego Alighieri,
napisanej pod kierunkiem dr hab. Piotra Wróblewskiego**

Recenzowana praca doktorska mgr Małgorzaty Kierat została przygotowana pod opieką naukową dr hab. Piotra Wróblewskiego w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Liczy ona 286 stron, przy czym rozważania autorki zajmują ponad 250 stron a ponadto w skład recenzowanej pracy wchodzi: bibliografia (zawierająca łącznie 201 pozycji), Summary (3 strony) oraz Aneks zawierający 25 autorskich zdjęć przedstawiających miejsca związane z Dante Alighieri. Całość pracy pod względem edycji sprawia generalnie korzystne wrażenie, aczkolwiek dziwi niestety znaczna liczba „literówek” oraz rażą akapity jednozdaniowe. A dodatkowo nie wszystkie przypisy są w pełni czytelne (np. przypisy 7-9, str. 85 nie wskazują jednoznacznie, do jakiej pozycji literatury się odnoszą).

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest niewątpliwie interesująca i trzeba podkreślić, że autorka potrafiła sformułować bardzo ciekawy problem badawczy. Zamyśl pracy jest bardzo ambitny, wykorzystanie fenomenologicznej koncepcji światów przeżywanych do analizy twórczości Dantego jest niewątpliwie pomysłem oryginalnym, bardzo inspirującym i skłaniającym do wielu ciekawych refleksji. Niestety autorka nie przedstawiła uzasadnienia swojego wyboru, w związku z tym nie wiem, na czym polega, w opinii autorki, wyższość perspektywy socjologii fenomenologicznej w badaniu twórczości Dantego względem innych, możliwych do przyjęcia, perspektyw poznawczych, jak np. interakcjonizmu symbolicznego czy perspektywy semiotycznej. Nie podważam przy tym prawa autorki do dokonywania wyboru perspektywy, natomiast uważam, że taki wybór powinien zostać zwięźle uzasadniony.

Należy również zdecydowanie podkreślić, że recenzowana praca ma wyraźnie charakter interdyscyplinarny. Jest ona niewątpliwie pracą socjologiczną, ale z racji przedmiotu zainteresowania (twórczość Dante Alighieri) wyraźnie wkracza w obszar literatury. Z punktu widzenia recenzenta, który zajmuje się socjologią sztuki, fakt ten zdecydowanie podnosi wartość pracy, ale też oznacza, że praca powinna być poddana ocenie nie tylko z perspektywy socjologii, ale również z perspektywy literaturoznawstwa. Potrzebę takiej oceny widać szczególnie wyraźnie w tych fragmentach pracy, w których autorka dokonuje analizy

twórczości Dante Alighieri (Roz. 6 i 7) i wydaje się wręcz niezbędna do oceny interpretacji symboliki, zamieszczonej w Roz. 8. W odniesieniu do tych fragmentów pracy kompetencje merytoryczne recenzenta – socjologa są bowiem niewystarczające.

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Kierat złożona jest z 8 rozdziałów oraz krótkiego Wstępu i Zakończenia. Struktura pracy jest logiczna, przejrzysta i uporządkowana. Cel pracy został przez autorkę wyraźnie określony (we Wstępie oraz w Rozdziale 4) i jest nim „analiza światów społecznych w dziełach literackich Dante Alighieri” (s.6), przy czym, jak zaznacza autorka w dalszej części pracy, „modele światów społecznych mogą stać się w omawianych utworach literackich trafną egzemplifikacją możliwości ich analizy, przy użyciu narzędzi wypracowanych przez nurt socjologii fenomenologicznej” (s.89). Warto zatem podkreślić, że rzeczywistym celem pracy była nie tylko analiza twórczości Dantego w kontekście modeli światów społecznych, ale również wykazanie, na przykładzie wybranych utworów Dantego, że perspektywa socjologii fenomenologicznej może być przydatna w analizach utworów literackich. Tak sformułowany cel pracy podkreśla jeszcze, że mamy do czynienia z bardzo ambitnym zamysłem badawczym.

Niestety realizacja zamysłu badawczego okazała się zdecydowanie słabsza. Z wyznaczonych celów udało się w pracy wykazać, że perspektywa socjologii fenomenologicznej może być wykorzystywana do badania utworów literackich. Natomiast do przedstawionej w pracy analizy światów społecznych w utworach Dante Alighieri można mieć wiele zastrzeżeń. Muszę bowiem z przykrością stwierdzić, że przeprowadzona analiza, choć formułuje ciekawe spostrzeżenia, to posiada wiele istotnych mankamentów a związane z nimi uwagi krytyczne dotyczą zarówno kwestii szczegółowych, jak też mają charakter ogólnych komentarzy. Przedstawię je nawiązując do kolejności rozdziałów pracy.

We Wstępie pracy autorka zarysowuje podejmowany problem oraz wskazuje na przyjmowaną w rozprawie perspektywę poznawczą. Przekonuje również, że tekst literacki może być przedmiotem analiz socjologicznych. W pełni podzielam to stanowisko autorki, żałuję tylko, że w jego uzasadnieniu nie odwołała się ona do prac S.Ossowskiego i F.Znanickiego, czy innych klasyków socjologii (choćby tych wspomnianych na s.98), którzy nie tylko wskazywali na przydatność socjologicznego analizowania twórczości artystycznej, ale również potrafili wyznaczyć zakres kompetencji merytorycznych socjologów w tym obszarze dociekań oraz granice poznania socjologicznego (co jest bardzo istotną kwestią w kontekście dalszych wywodów autorki pracy).

W Rozdziale 1 została zaprezentowana fenomenologiczna koncepcja światów przeżywanych (*Lebenswelt*), która stanowi teoretyczne ramy dla prowadzonych w pracy

doktorskiej rozważań. Odwołując się do dorobku E.Husserla, a przede wszystkim do A.Schütza a także P.Bergera i T.Luckmanna autorka syntetycznie przedstawia pojęcie światów przeżywanych, analizuje ich wewnętrzną strukturę a także schematy typizacji, które umożliwiają jednostce funkcjonowanie w otoczeniu społecznym i warunkują możliwość stosowania zabiegu przekładalności perspektyw. Zarysowana problematyka została omówiona kompetentnie, aczkolwiek bardzo zwięźle i zdecydowanie upraszczająco - autorka skupiła się jedynie na kwestiach najważniejszych a sposób prezentacji poruszanej problematyki nie uwzględniał jakichkolwiek dylematów i wątpliwości, które towarzyszą perspektywie fenomenologicznej.

Rozdział 2 poświęcony został procesowi legitymizacji, który ma kluczowe znaczenie w społecznych procesach konstruowania rzeczywistości. Omawiając procesy legitymizacji oraz ich wewnętrzne zróżnicowanie autorka starała się usytuować je w różnych polach: politycznym, artystycznym i religijnym. Odwoływała się przy tym nie tylko do socjologii fenomenologicznej, ale również do innych inspiracji zarówno o charakterze filozoficznym jak i swoistym dla nauk społecznych, dzięki czemu analiza procesów legitymizacji stała się wielowymiarowa. Autorka sprawnie przedstawiła społeczne mechanizmy legitymizacji, szkoda jedynie, że nie uwzględniła w tym kontekście propozycji P.Bourdieu, którego koncepcja legitymizacji i przemocy symbolicznej doskonale nadaje się do analiz zjawisk i procesów w przestrzeni kultury artystycznej.

Rozdział 3 skupia się na problematyce symbolu, która staje się jedną z kluczowych, gdy dokonujemy interpretacji twórczości artystycznej. W rozdziale tym autorka charakteryzuje pojęcie symbolu i jego funkcje społeczne, wskazuje również na specyfikę symboli w okresie średniowiecza oraz symboli literackich. Rozważania mają charakter zdecydowanie ogólny a wybór poruszanych kwestii jest jakby trochę przypadkowy, gdyż w niewielkim stopniu wiążą się z problemem interpretacji symboli, który staje się istotny w dalszej części pracy. Dziwi również brak odwołania do chociażby najważniejszych teorii symbolu w przestrzeni społecznej jak np. koncepcji R.Barthesa, M.Bense czy semiotyków ze szkoły tartusko-moskiewskiej. Niewątpliwie najważniejszym fragmentem tego rozdziału jest podrozdział poświęcony koncepcji symbolu A.Schütza, którego istotą jest relacja współ-prezentacji. Problem ten został omówiony poprawnie, jednakże pewnym mankamentem jest tu brak jakiegokolwiek próby przeprowadzenia analizy krytycznej przedstawionej koncepcji (podobnie jak w Rozdziale 1).

W Rozdziale 4 autorka formułuje założenia metodologiczne dla części empirycznej pracy a także omawia decyzje dotyczące sposobu analizy światów społecznych w twórczości

Dante Alighieri. Z punktu widzenia oceny realizacji zamierzenia badawczego ten fragment pracy jest kluczowy, gdyż ilustruje on warsztat badawczy autorki rozprawy.

Na samym początku tej części pracy pojawia się uwaga, że przeprowadzone dociekania mają charakter interdyscyplinarny i w związku z tym oprócz wykorzystywania perspektywy socjologicznej będą tu odwołania do dokonań historyków, teologów i filozofów (s.80). W tym kontekście autorka pracy nie wspomina jednak o badaczach literatury, co wydaje się zupełnie niezrozumiałe, biorąc pod uwagę fakt, że przedmiotem jej analizy są przecież teksty literackie. Niestety, również w dalszej części swojej pracy konsekwentnie pomija dorobek literaturoznawstwa, mimo że to właśnie w ramach tej dyscypliny dorobek badawczy poświęcony twórczości Dantego jest najpoważniejszy. Ten ewidentny brak jest jednym z najpoważniejszych mankamentów całej pracy. Prawo socjologa do zajmowania się literaturą nie oznacza bowiem, że wiedza literaturoznawcza nie jest mu potrzebna. Wręcz przeciwnie, musi on korzystać zarówno z oryginalnych tekstów literackich, jak też z analiz literaturoznawczych, gdyż warsztat badawczy socjologii nie uprawnia do samodzielnej analizy i interpretacji tekstu literackiego. Dotyczy to szczególnie tekstów literackich powstałych w przeszłości, które poddawane są w trakcie analizy socjologicznej interpretacji historycznej. Właściwe zinterpretowanie takich tekstów, odczytanie ich pierwotnych znaczeń, właściwa egzegeza znaczeń symbolicznych, bez odwołania się do literackich analiz krytycznych i do metod analiz literackich, jest po prostu niemożliwa. Dowodzi tego zresztą również sama perspektywa fenomenologiczna, która wyraźnie uświadamia, że próba poznawania pierwotnego kontekstu działania może być warunkiem koniecznym dla rozumienia tego działania.

W dalszej części tego rozdziału zostają sformułowane i omówione pytania badawcze. Przedstawiona propozycja pytań wydaje się niezbyt dobra. Pytanie główne (*Jaką symboliką posługuje się Dante Alighieri?*) nie jest adekwatne do sformułowanego celu pracy i zdecydowanie zawęża podejmowany problem – mogłoby być ono ewentualnie pytaniem pomocniczym. Dużo lepsze, jako główne pytanie badawcze, byłoby tu pierwsze pytanie pomocnicze (*Jakie przedstawione światy społeczne dominują w dziełach Dantego Alighieri?*). Nie rozumiem również celu wprowadzenia trzeciego pytania pomocniczego (*Co tworzy systemy tradycji teoretycznych?*), skoro nie ma na nie odpowiedzi w dalszej części pracy.

Bardzo istotnym fragmentem tego rozdziału są też rozważania poświęcone sposobowi identyfikacji i analizy światów społecznych w twórczości Dante Alighieri. Autorka stwierdza w nich, że przedmiotem jej zainteresowania będzie codzienny świat przeżywany bohaterów literackich (s.89) i na potrzeby prowadzonej analizy wyróżnia trzy uniwersa (świat życia

społecznego, świat nauki oraz świat snów i wizji), które jej zdaniem są „najbardziej wyraźne, istotne i dominujące” (s.84). Stały się one przedmiotem pogłębionej analizy w Rozdziale 6.

W kolejnym podrozdziale został ogólnie omówiony sposób analizowania struktur świata społecznego w dziełach literackich. Prezentując swoje podejście autorka wyróżniła z jednej strony cechy konstytutywne, wedle których zamierza analizować światy społeczne. Z drugiej natomiast strony deklaruje wykorzystanie metodologii badania światów społecznych A.Kacperczyk oraz metodologii badania dzieła literackiego R.Ingardena. Niestety wskazane inspiracje metodologiczne zostały jedynie zasygnalizowane i nie zostały przełożone na precyzyjnie opisaną i implementowaną procedurę badawczą. W efekcie nie wiadomo, jak autorka pracy realizowała swoje badania – nie można tego również wywnioskować na podstawie efektów samych badań, zamieszczonych w dalszej części pracy, gdyż ich opis nie posiada wyraźnie zarysowanej struktury.

Rozdział 5 jest prezentacją sylwetki Dante Alighieri. Na początku rozdziału przedstawiono najważniejsze, znane fakty z życia poety a następnie zwięźle została omówiona jego twórczość, która w dalszej części pracy stała się przedmiotem prowadzonej analizy. W tym miejscu powinna się jeszcze znaleźć zwięzła relacja ze stanu badań naukowych, poświęconych twórczości Dante Alighieri lub też, biorąc pod uwagę wielkość tego dorobku, omówienie najważniejszych opracowań – niestety w pracy tego nie ma. Bardzo ważnym uzupełnieniem rysu biograficznego Dantego jest charakterystyka kontekstu społeczno-historycznego, w którym poeta funkcjonował. Dzięki temu można lepiej zrozumieć sytuację społeczną, w której znajdował się główny bohater pracy, co jest szczególnie doniosłe, gdy przyjmujemy perspektywę poznawczą socjologii fenomenologicznej i odwołujemy się do zasady przekładalności perspektyw. Warto podkreślić, że cały rozdział jest napisany interesująco, widać wyraźnie, że przy jego opracowywaniu została wykorzystana różnorodna literatura (w tym literatura historyczna, dająca wyobrażenie o czasach, w których żył Dante) a jej kompetentna synteza świadczy o wrażliwości socjologicznej autorki pracy.

Kolejne części pracy (Rozdziały 6-8) zawierają omówienia efektów analiz utworów Dante Alighieri przeprowadzonych przez autorkę. W Rozdziale 6 zostały omówione dominujące światy społeczne. Autorka wyróżniła tu trzy uniwersa: 1/świat społeczny życia codziennego wraz z subświatem dobra jednostkowego i wspólnotowego (który następnie, z nieznanych powodów, w tytule podrozdziału pojawia się pod zmienioną nazwą „Świat polityki: dobro jednostkowe i wspólnotowe”); 2/świat nauki z subświatami: teologii, filozofii, przyrody i numerologii oraz 3/świat wizji i świat snu (s.143). Propozycja wyróżnienia wskazanych światów jest interesująca, aczkolwiek brak jest w pracy wyjaśnienia, dlaczego akurat te

uniwersa autorka uznaje za kluczowe. Można też zastanawiać się nad uwzględnieniem uniwersum wizji i snu. Pojawiająca się tu wątpliwość nie podważa jednak obecności tego świata w twórczości Dante Alighieri, lecz wynika z faktu, iż ten świat przeżywany nie jest, zgodnie z koncepcją A.Schütza, światem społecznym (zwrócono na to uwagę w pracy charakteryzując koncepcję światów przeżywanych - s.12).

Wyróżnione światy społeczne zostały następnie przez autorkę scharakteryzowane, poprzez wskazanie ich cech szczególnych. Ocena przeprowadzonej analizy i w efekcie przedstawionych charakterystyk nie jest prosta, gdyż jak wspomniano wcześniej, autorka nie opisała w rozdziale metodologicznym ani własnej procedury postępowania z tekstem literackim, ani też nie odwołała się do jakichkolwiek procedur stosowanych w badaniach literackich. Ponadto zamieszczone w pracy charakterystyki nie ilustrują procesu analizy materiału badawczego a jedynie zawierają arbitralne autorskie konkluzje dotyczące wyróżnionych światów, których część nie jest nawet ilustrowana odpowiednimi cytatami. Ale najważniejszy wydaje się być tu fakt (wspominany wcześniej), iż autorka pracy opiera się jedynie na własnych interpretacjach tekstów i nie odwołuje się do jakiegokolwiek dorobku badań specjalistycznych (literaturoznawczych). Zamiast tego przyjmuje pozę doskonałego znawcy twórczości Dantego (czego nie podważam, ale też nie jestem w stanie tego potwierdzić), stwierdzając arbitralnie m.in., że „Dante nigdy nie negował koncepcji nieśmiertelności duszy jednostkowe (w przeciwieństwie do awerroistów).” – przypis 17, str.147. Wątpliwość takich zdecydowanych autorskich stwierdzeń staje się jeszcze bardziej widoczna w rozważaniach dotyczących subświata numerologii, w których autorka pracy, bez przywołania specjalistycznych źródeł (praca D.Forstner jest raczej ogólnym opracowaniem), objaśnia ukryte znaczenia symboliczne liczb. Wszystko to sprawia, że recenzent-socjolog, który nie posiada kompetencji merytorycznych z zakresu literaturoznawstwa i nie będąc specjalistą od twórczości Dantego, nie może orzekać o poprawności prezentowanych interpretacji i konieczna staje się tu opinia recenzenta wyspecjalizowanego w tym obszarze badań literackich.

Rozdział 7 skupia się na problemie legitymizacji wyróżnionych wcześniej światów społecznych, która odbywa się na poziomie języka. Autorka rozprawy doktorskiej nawiązuje tu do koncepcji P.Bergera i T.Luckmanna i wyróżnia cztery poziomy, na których realizowane mogą być swoiste działania legitymizujące. Następnie wyróżnione w ten sposób działania legitymizujące są ilustrowane przywoływanymi wybranymi sytuacjami z utworów Dantego. Całość wyводу w tym rozdziale jest dosyć uporządkowana, przejrzysta i spójna, przede wszystkim za sprawą odwołania się do wspomnianej koncepcji legitymizacji. Jednakże bardzo

istotnym mankamentem przeprowadzonych analiz pozostaje tu fakt, iż autorka pracy opiera się jedynie na własnych interpretacjach wykorzystywanych tekstów i nie korzysta z literatury specjalistycznej.

Rozdział 8 podejmuje problem obecności symboli w utworach Dante Alighieri. Przy czym do szczegółowych analiz zostało wybranych przykładowo zaledwie kilka symboli (m.in. Wergilusz oraz Beatrycze), mimo iż, jak autorka pracy wyraźnie zaznacza, twórczość Dantego jest bardzo bogata w różnorodną symbolikę. Dlatego też można sądzić, że rzeczywistym celem prowadzonych tu analiz symboliki nie była całościowa interpretacja przekazu symbolicznego w badanych tekstach Dantego, lecz jedynie ilustracja możliwości analitycznych zarysowanego w koncepcji A. Schütza procesu generującego symboliczną relację współ-prezentacji. Jeżeli w ten sposób będziemy postrzegać cel tego rozdziału, to można uznać, że został on osiągnięty. Prowadzone przez autorkę rozważania i autorskie interpretacje symboli przekonywująco bowiem ilustrują sam mechanizm wytwarzania powiązania między współ-prezentującymi i współ-prezentowanymi składnikami symbolu. Zupełnie inaczej natomiast wygląda kwestia oceny poprawności interpretacji przywoływanych symboli. Autorka pracy bowiem w przypadku interpretacji symboli w dziełach Dantego nie korzysta albo przynajmniej nie przywołuje (!) żadnej literatury specjalistycznej, co sugeruje, że identyfikowane w pracy symboliczne znaczenia Wergiliusza, Beatrycze i in. mają charakter interpretacji arbitralnych. Taka sytuacja w przypadku interpretacji historycznej symboli jest nie do zaakceptowania, gdyż nie chodzi tu o to, jak autorka pracy odczytuje dane symbole, lecz o to, jakie znaczenie zostało im przypisane przez Dantego i równocześnie, jak były one rozumiane przez współczesnych mu odbiorców. A to na pewno wymaga sięgnięcia do analiz badaczy twórczości poety.

Podsumowując, recenzowana praca budzi zdecydowanie niejednoznaczne odczucia. Z jednej strony sama koncepcja pracy i sformułowany zamysł badawczy zasługuje na wysoką ocenę. Projektowane zamierzenie jest niewątpliwie ambitne i oryginalne. Z drugiej strony, sposób realizacji tego zamysłu jest obarczony bardzo istotnymi wadami. Przy czym pierwsza część pracy, poświęcona socjologii fenomenologicznej, mimo pewnych zastrzeżeń (np. niezrozumiała niechęć autorki do uwzględniania analiz krytycznych), spełnia wymogi pracy doktorskiej. Natomiast zamieszczona w drugiej części pracy analiza twórczości literackiej Dante Alighieri, ze względu na niemożność naukowej weryfikacji formułowanych wniosków i równoczesny brak odniesień do materiałów źródłowych oraz naukowej literatury specjalistycznej, budzi poważne wątpliwości, których na podstawie tekstu pracy recenzent o kompetencjach socjologa nie może jednoznacznie rozstrzygnąć.

Kierując się zatem wymogami Ustawy (Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Art. 13, pkt.1 z późn. zm.) oraz przyjmując zasadę, iż wątpliwości powinno się rozstrzygać na korzyść ocenianego stwierdzam, że mimo wielu wskazywanych mankamentów przedstawiona praca **spełnia warunki stawiane pracy doktorskiej** opisane w Ustawie, gdyż jest próbą stworzenia oryginalnego rozwiązania problemu naukowego a jej autorka dysponuje wiedzą teoretyczną a także kompetencjami niezbędnymi do prowadzenia pracy naukowej. W związku z powyższym rekomenduję Radzie Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach dopuszczenie mgr Małgorzaty Kierat do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Równocześnie chciałbym zastrzec, że w trakcie ewentualnej obrony doktorskiej będę oczekiwał od mgr Małgorzaty Kierat wyjaśnień dotyczących sformułowanych przeze mnie w recenzji zastrzeżeń a przede wszystkim: 1/ precyzyjnego przedstawienia metodologii analizy i interpretacji tekstów Dantego, wykorzystanej w trakcie pisania pracy doktorskiej, 2/ uzasadnienia w oparciu o specjalistyczną literaturę naukową przedstawionych w pracy charakterystyk wyróżnionych światów, 3/ wskazania materiałów źródłowych lub naukowych analiz krytycznych, które mogłyby uwiarygodnić zamieszczone w pracy interpretacje współprezentacji symbolicznych.

Kraków, 2.09.2019r.

Przemysław Kozłowski